

VENDAR IN SORODNI VEZNIKI

V »Besedi o vejici« se je J. Roš znova dotaknil vprašanj, ki so se zdela »že na vse strani obdelana in zraven vsega malenkostna«, raziskal bistvo sestavljenih ali veččlenskih veznikov in predlagal, opirajoč se na zanimivo gradivo, več pravopisnih sprememb. Pri tem je švrknil po »ljudeh, ki imajo opraviti s pisanjem«, češ da pri njih »ni čutiti pravega živega razmerja do ločil« (JiS III, 21). Premalo je še obdelana zgodovina našega pravopisa in preveč stvari hkrati je vrgel avtor na rešeto, da bi se dalo vsemu prikimati ali odkimati. Ustavili bi se tedaj le ob *in vendar*, ki ga je vzel J. Roš za izhodišče svojemu članku. Nekateri njegovi stavki so vsekakor potrebni pojasnil in popravkov.

Ako hočemo spoznati (*in*) *vendar*, moramo najprej označiti druge protivne veznike in pogoditi njihove odnose, čeprav je nadrobno opredeljevanje pri tako pogosto rabljenih in križem vplivanih besedah več kakor tvegano.

Med pglavitne slovenske protivne veznike štejemo: *a*, *ali*, *pa*, *toda*, *le*, *samo*, *ampak*, *temveč*, *marveč*, *nego*, *vendar*. *A* in *ali* izražata nasprotje, *pa* ga še poudarja; z njimi se včasih tudi omejuje misel prejšnjega stavka. Prim.: *Velik ni, pa je širok*. Četrty veznik, *toda*, med protivnimi vezniki najmlajši pastorek, je začel sredi prejšnjega stoletja preganjati po pol brate v stavkih, ki določajo nasprotje ali izjemo. Ker so mu slovnice na stežaj odprle vrata, je postal protivniški nebodigatreba: ne nadomešča zgolj *a*, *pa*, *ali*, *le* in *samo*, temveč tudi *ampak*, *marveč*, *vendar*. Da mu je tudi SP naklonjen, spričujejo zgledi pri ustreznih veznikih. *Vendar* je vprašanje, če je n. pr. stavek »povedal bom, samo tebi ne« razložen ali celo popravljen s »toda tebi ne«. Ali ne pomeni »povedal bom, samo tebi ne« nekaj drugega kot »povedal bom, toda tebi ne«? In potem: »prišla bova, *ampak* kdaj« je vsekakor bolj po naše ko »toda kdaj«, *pa* naj je Tominšek desetkrat pribil, da Cankar in njegovi sodobniki niso stilisti, ker preveč »*ampakujejo*«, zakaj izjeme nakazujeta v slovenščini *le* in *samo*, omejevanje *pa* *ampak*. Dokazov za to lastnost veznika *ampak* je že pri Trubarju na pretek: *Iei od vřakiga dreua vtim Paradyřhi, anpag od dreua tiga řpofnane Ti ne imalř ieisti*. (Kat. 1551, A VII.) Iz zadnjih zgledov se vidi, da je slonelo njegovo prvotno nasprotovanje na istovrstnih členih v obeh stavkih. Tako rabo so uzakonili naši prvi slovničarji (Pohlin, Vodnik), svetuje jo še SP. *Ampak* tudi izključuje: *Žlahtni gospodje, jest sim le en kmet, ampak za norca se ne pustim deržati*. (Linhart ZD I, 29.) Zato ga je Kopitar uvrstil med ločne veznike. V omejevanju in izključevanju je trohica posledičnosti. *Velikan pa ni bil mož usmiljenega srca; ampak vsakega je umoril, kogar je obvladal*. (Levstik ZD IV, 37.) *No, ker ste sami povedali, da ste ga vsi trije za denarje ubili, ne more biti drugače, ampak jutri vas obesijo*. (Jurčič ZD I, 11.) Medtem ko je v protivnem priredju, ki ga veže *ampak*, nikalnica kjerkoli — včasih je celo samo njegov smisel tak (prim.: *Ampak to ti rečem!*) — je pri naslednjem vezniku, pri *temveč*, *marveč*, redno zanikan prvi stavek in temu

sledi kvantitativno ali kvalitativno poudarjeno nasprotje. *Nikar je!t tamazh ti.* (Bohorič, 165.) *Glédaj, nikomèr nepovej: tèmuzh pojdi, inu iskashi le timu Farju.* (Hren Ev., 26.) Prekmurske izdaje lekcionarja imajo namesto *temveč* obliko *nego*. To so začeli ilirski navdušenci priporočati kot staro ljudsko besedo, znano v Prekmurju in Beli krajini, za nadomestilo veznikov *ali*, *temveč* in *ampak*; močnih korenin ni pognala.

In kaj je *vendar*? O njegovem izvoru in vlogi so razpravljali že mnogi jezikoslovci, a zdi se, da čezenj še nismo napravili križa. Miklošič, Škrabec in Murko so slutili njegov izvor v *vem-da-že*, Ramovš ga je iskal v *viny-že*, Oblak je mislil na obe možnosti, Bajec je dodal tema dvema še tretjo in ga izvedel iz množ. tož. *vyny* < *v-iny*. Za prvo inačico govore domače oblike *vem*, *ven*, *venda* (vse s pomenom *vendar*) in kajkavska *vimdar*, proti nji pa Trubarjeva *vinì* in *vinir*, na kateri se sklicuje druga razlaga. Tretjo potrjuje stosl. raba *vynq*. Razlagi *v-onda-že* in *v-en-že* nimata opore. Glede vloge *vendar* so bila mnenja enotnejša: je eden izmed protivnih veznikov. Ampak to je bore malo. Prvi, ki je hotel odkriti razloček med *vendar* in *pa*, je bil Kopitar, najdoločneje ga je predstavil Janežič. Le-ta je po raziskavah v šestdesetih letih ustanovil, da je to veznik, s katerim se »veljava prvega reka po veljavi drugega omejuje ali razširja«, in da ga pišemo »v pogojnih in pripustnih stavkih«. Pleteršnik in SP sta našla nekaj novih, lepih vzorcev za rabo *vendar*, a premalo, da bi se iz njih razbrale vse njegove funkcije. Tudi povojne slov-nice mu niso naredile usluge: o njem govore v poglavjih o prislovu, o nastanku veznikov in o podredju, tam, kjer bi ga morale razčleniti, v poglavju o priredju, zvemo le, da je protivni veznik, da stoji v začetku stavka in da se piše pred njim vejica. Tedaj bo prav, če stvar še enkrat pretresemo.

Sedanja oblika *vendar* (s poudarkom na *è* ali na *à*, toda brez polglasnika) je plod dolgega razvoja. Doslej so bile v razvidu stopnje: *vinì*, *vinir*, *viner*, *vinèr*, *vinâr*, *vener*, *vèner*, *vêner*, *venèr*, *venner*, *vanner*, *unar*, *ûnar*, *uender*, *uonder*, *vundâr* in *vender*. Pridati je treba še te: *v-ner* (Koroški rokopis, ČJKZ II, 294), *voner* (Murko), *vuner* (Dalmatin), *unèr* (Hren), *vùner* (Kopitar), *vonder* (Svetokriški), *vunder* (Linhart).

Prvič je natisnjen *vendar* v Trubarjevem NT (1557, Im), v slovnico ga je sprejel Pohlin (1768, 98). Oče naše književnosti je še poredko zapisal ta prislov; v Artikulih, postavim, so le trije. Namesto njega je rabil — posebno v prvih knjigah — prislova *ja* in *tedaj* in veznike *oli ... ne*, *oli ... nekar*, *oli ... pag*; *anpag ... (ne)*, *nu ... pag*; *inu ... ne*, *inu ... nekar*, *tar ... ne*. Da je marsikatera taka oblika narejena po nemškem kopitu, je povedal že Levec v poročilu ljubljanske realke za leto 1878. Za Dalmatina se je *vendar* ustalil in proti koncu 16. stoletja tako izpodrinil sorodnike, da so nekatera dela iz obdobja protireformacije kar prenatrpana z njim. Za zgled bodi Svetokriški. Tudi prebiranje posameznih izdaj NT in lekcionarja od 1555 do 1948 (n. pr. Matej VI, 26) podpira to trditev. Podobno je z vzporejanjem Linhartovih iger in predlog. Celo tedaj, ko nemški ali francoski tekst nista imela svojih »*doch*« in »*pourtant*«, je Linhartu ušel *vendar*, največkrat kot poudarni prislov: *Kaj za en mož vunder?* (Take napake je grajal Koštial v Brusu in predlagal neki ali *pa* namesto *vendar*.) V devetnajstem stoletju so *vendar* poznali vsi

pisci, a so ga pod vplivom purističnih prizadevanj vsaj v leposlovju opuščali, dokler ni znova oživel kot modernistično izrazno sredstvo. V Prešernu ga nahajamo menda petnajstkrat (rajši ima *ali*), Tavčarju služi predvsem v začetniških spisih (gl. novelico z naslovom *In vendar!*), Trdini v člankih in vsakdanjih zapiskih. Dandanes se *vendar* najbolj uveljavlja v znanstvenem in časnikarskem jeziku.

Vendar se rabi kot prislov, poudarni in miselni prislov s časovnimi in načinovnimi potezami. Kot poudarni prislov izraža najprej veselje in presenečenje. V takem primeru pomeni *končno*, *nazadnje*. *Vendar so gospoda prišli. Že smo se bali, da vas letos ne bode.* (Jurčič ZD VI, 7.) Potem kaže *vendar* na samoumevnost, ki se da razložiti z *že*, *res*; gre za načinovni poudarek. *To je vunder sila, to.* (Linhart ZD I, 68.) Na preprosto poudarni prislov v vprašalnih stavkih je opozoril že predzadnji Linhartov zgled. Da ga izpolni ljudska raba: *Kaj vendar pomeni, da vsak se oženi, če more k poroki le prit?* (Štrekelj NP IV, 571.) Tak poudarni *vendar* se s prvega mesta rad odmika proti koncu stavka, posebno v reklih: *Presneta reč vendar, da mu nihče ne more biti kos!* (Levstik ZD IV, 37.) Pogosto se *vendar* naslanja na sorodne prislove ali veznike; osnovni pomen se mu okrepi. Prim.: *saj vendar, torej vendar, menda vendar; vendar že, vendar enkrat, vendar ja. Torej vendar ni tako brez srca.* (Meško ID I, 285.) *Toliko menda vendar še vem kakor deklina, kaj je prav.* (Stritar ZD IV, 102.) Tudi med miselnimi prislovi ima *vendar* važno vlogo, izražajoč dvom ali upanje (= *menda, morda*): *No, kaj? Vendar me ne začneš vikati?* (Jurčič ZD VI, 26.) Prim. podobne Pleteršnikove izpiske iz Cafa in Škrabca.

Vendar je tudi veznik. Prva njegova posebnost je, da terja drugačen besedni red kakor drugi protivni vezniki, to je, naslonka se prilepi nanj, podobno kot pri nekaterih vzročnih in sklepalnih veznikih (n. pr. *saj*, gl. Bajec SR 1954, 202.) Do srede prejšnjega stoletja je tičala pred njim: *inu so vini, inu ga vini* (Trubar), *ampag vi vinir* (Dalmatin), poslej stoji za njim, če je *vendar* sestavni del naslednjega stavka. *Zdelo se je, da hoče oditi, vendar je še postal.* (Bevk IS I, 151.) Lahko pa je *vendar* sam zase nepopolni stavek; tedaj je seveda ločen od naslednje miselne enote z ločilom in ne vpliva na njen besedni red. *Malo je ljudi, ki bi ga [= denar] vsak trenutek ne imeli pri sebi. Vendar, lahko se zgodi, da ga kdo nima.* (ib. I, 151.) *Tega ne bi prenesla v svojem ponosu. Vendar... vendar... Ni se mogla premagati.* (ib. II, 13.) Če ločila v takem stavku ni, zveni besedni red starinsko: *In vendar Bog obeta v četrti zapovedi takim otrokom, da se jim bo dobro godilo.* (Jurčič ZD VI, 193.)

Pomen tega veznika bi se dal zajeti v naslednjo oznako: *vendar* izraža navezujoče nasprotje, uvaja dopustne stavke, napoveduje preseñčenje in hitre obrate misli. Povečini ga srečamo v začetku stavka.

Vendar začenja nasprotno misel, a tako, da se prejšnji ne odreče, marveč njeno veljavnost omeji (ali razširi?). *Cesarja skoraj obide zona, ko to vidi; vendar se stori srčnega in vpraša.* (Levstik ZD IV, 41.) Kadar take povezave ni, je vpletanje protivnega stavka z *vendar* slabo. *Gospod se je oziral tja gor, vendar ni nikogar bilo.* (D. Lokar, Deček, 103.) Stavek bi lahko, upoštevajoč pomenske razločke, nekako takole opilili: *Gospod se je oziral tja gor, a (toda) nikogar ni bilo. Gospod se je oziral tja gor,*

čprav ni bilo nikogar. Nikogar ni bilo, (in) vendar se je gospod oziral tja gor. Ti stavki opozarjajo že na drugo lastnost, na dopustno-vzročni pomen veznika *vendar*. V takem primeru ga je mogoče zamenjati s *kljub temu*. Koncesivni odvisniki so vpeljeni s katerimkoli svojih veznikov ali so tudi brez njih, v glavnem stavku pa stoji *vendar*, da dopušča to, čemur bi morali pravzaprav ugovarjati. Vzorec za tako rabo je vse polno: *O verna duša! de si lih grešna, vener Bug bo tebe lubil.* (Svetokriški SP I/2, 215.) *Čprav sta Ribiča vse otroke ljubila, je vendar oba nekaj nehote vleklo k najstarejšemu sinu.* (Slodnjak, Neiztr. srce, 9.) *Al' te je treba bilo al' ne, vendar presrčno ljubim te.* (Prešeren.)

V le-taki zvezi je skrit tudi pridržek; zato so dopustniki lahko začeti z ustreznimi prislovi: *res, sicer, menda*. *Res ne moremo do kraja pritrđiti vsem njegovim izvajanjem, vendar je njegov pogled v načelu pravilen.* (A. Ocvirk, Naša sod. 1955, 209.) Kadar se v dopustnem podredju zamenjajo stavčne funkcije, postane *vendar* sestavljeni podredni veznik s pomenom *čprav*. *Očital si je, da seda za dobro obloženo mizo, ko vendar okrog njega ljudje umirajo od hudega.* (Malenšek, Plamenica, 266.)

Kaže, da gola protivnost in dopustnost veznika *vendar* ne zadoščata. Zatorej privzema dopolnilne veznike in prislove: *a, ali, pa, toda, ampak, torej, saj, tako, eh, da, ko* ipd. Če prinaša podaljševanje temeljnemu vezniku poudarek ali miselni odtene, je ne samo pravilno, marveč priporočljivo, ker daje tak besedni drobiž jeziku »pravo voljnost in gibčnost« (Sl. slov. 1956, 261); če pa ne gre niti za eno niti za drugo, je stavek, obremenjen s tako ropotijo, stilno zanič. Dvoje primerov: *Njegova postaja je bila pred njim, a je vendar bila nenavadna.* (B. Pahor, Mesto, 37.) *Vendar je kljub temu trdno prepričan, da je vendarle »neke vrste Amerikanec«.* (V. Krajger, LZ 1940, 507.) Med vsemi dvočlenskimi protivnimi vezniki sta se najbolj rabila *ali vendar* in *pa vendar*. Po pravici, saj sta najbolj domača. Levstikovo Popotovanje in Krpan sta kar prepletena s *pa vendar*, Cigale prevaja »und doch« s *pa vendar*, tudi Cankarju je ta oblika pri srcu. V zadnjih desetletjih se veznik obrača; pri tem vsebinsko in melodično vođeni. Prvi tak zapis je iz Novic 1859, 4: *Vendar pa sem preživel pod milim dolenskim podnebjem mnogo prijetnih ur.* Zadnji je iz Lj. dn., 13. XI. 57: *Vendar pa se je navdušenje polagoma umaknilo razočaranju in celo presenečenju.*

V družino dopolnilnih prislovov sodi tudi *le*. Ker ima po naravi podobne lastnosti kot *vendar* (prim. Musić, Rad 231), se večkrat spajata. Prvotno je bil *le* lahko pred *vendar*, zdaj stoji redno za njim, svobodno ali naslanjajoč se. *Zakaj deslih boš tu pred drugim skryval: tok bo le vonder tvoja vest tu vedela.* (Pohlin, Gram. 1783, 232.) *Ti si vunder le moja Micka!* (Linhart ZD I, 21.) *Kozjak, dasi je zdaj že res oslabeled, bil je vendarle popred vojak.* (Jurčič ZD I, 149.) Če je *le* ohranil osebni poudarek, se lahko še vedno loči od veznika. *Vendar se le redko vprašamo.* (TT, 5. XII. 57.) Iz takih združevanj so se rodili naslednji veččlenski vezniki: *a vendarle, pa vendarle, vendarle pa, in vendarle, toda vendarle, ampak vendarle, saj vendarle; pa le vendar, pa vendar že tudi, pa torej vendarle, pa menda vendarle; ali... pa vendar, temveč... pa vendar* itd. Zanje velja, kar za dvočlenske veznike. Čim več besed, tem lažja zmeda. Tedaj celo modrec spodrsne. (Poudariti) nekatere misli, ki seveda niso

nove, pa so morda vendarle vredne, da ne zatonejo kar neopažene v pozabo. (Župančič D V, 189.) Na take ohlapnosti se je hudoval že Navratil (SG 1864) in predlagal n. pr. *anti* namesto *pa menda vendar*. Žal, brez uspeha.

Iz navezujočega nasprotovanja in poudarjene dopustnosti je le korak do tretje značilnosti *vendar* — do presenečenja, ki ga terja spojitve *in + vendar*. Razmišljanje o tej zvezi nas zapreda v svet poetike, kjer so natanko preštudirani paragrafi opisne slovnice lahko prej ovira kakor napotek, zakaj tod veljajo posebne in osebne postave. V dosedanjih primerih je bilo namreč nasprotje po vsebini in obliki tako jasno, da se ni bilo treba spraševati, kdaj in kam postavljati ločila; zdaj pa se je v stavku pojavila nova intonacija, *in* veže, *vendar* ločuje, in človek si ob njem res lahko beli glavo.

Najstarejši *in vendar* je Trubarjev: *Nee imenuje Sepelaue, Slepce, kir lo lami Slipi, inu vini hote slepce voditi*. (Artikuli, 15.) Če v tem stavku še ni mogoče odkriti presenečenja ob *in vendar*, se dá v Dalmatinu že otipati: *Ti li na prauim potu, inu vuner tebi super ltoij*. (Sirah, 157; 159.) Ob skoraj sto izpisanih takih zgledih, zbranih iz različnih avtorjev, se dá reči, da je *in vendar* protivni veznik, ki opozarja na nasprotje v novem stavku; to pa je tako, da ga po vsem, kar je bilo prej povedano, ne bi mogli pričakovati. Zaradi te lastnosti je *in vendar* dobrodošel pisateljem za tvorbo paradoksov in aposiopez. V tihih nočeh se človeku zdi, da čuje življenje, ki se drami; tajnostni glasovi, kakor globoko iz zemlje same, nemirno trepetanje v vejevju, nenaden, hrepeneč klic v daljavi — *in vendar* tišina tako neskončna, da bi slišal zvezde na nebu. (Cankar ZS XVIII, 199.) Vsaka družba bi najbrže obsojala njegovo življenje *in vendar*... Njegova dela so velike umetnine in globoko berilo človeškega življenja. (J. Kozak, LZ 1940, 568.) Najpogosteje segajo po tem vezniku umetniki, ki ljubijo nasprotja. Kosovelovemu obupu in razočaranju, poudarjenemu z besedo *zaman* (prim. ZD I, 400), se upira bežno upanje, nakazano z *in vendar*. *Strašno je nositi v srcu smrt in vendar, ljubica, tebe ljubiti*. (ZD I, 194.) *Zrak je negiben, veter steklen — in vendar pomlad, aleluja*. (ib. 376.) Ta veznik se rad vriva v retorična vprašanja, v velelne stavke in med poudarnice. *Ko zrem v svetišče nadzemeljsko to, srce mi neskončno je polno, takó kot zrl bi v odprta nebesa. In vendar — kaj sili mi vedno v spomin posuto svetišče na vrhu višin?* (Gregorčič ZD I, 61.) *In vendar, vendar se oženiš* (Tavčar ZD I, 104.) *In vendar — ne, nikdar ne!* (ib.)

Zdaj lahko določimo še pravopisne posebnosti, ki so združene z veznikom. *In vendar* stoji v začetku stavka ali odstavka za vejico, piko, podpičjem, pomišljajem ali vprašajem. Če je v začetku odstavka, se nanaša nasprotovanje na oddaljeno misel, torej ne samo na stavek pred njim. Kadar je *in vendar* uporabljen kot skrajšani stavek, tiči ločilo tudi za njim (vejica, dvopičje, podpičje, pomišljaj ali tri pike).

Ker ima *in vendar* nikalno-dopustno-vzročni pomen (ne samo »protivni«), ker slovnice o vezniku niso posebej govorile in ker vodilni jezikoslovci v svojih razpravah ali niso dali dobrega zgleda (gl. ČJKZ VI, 265) ali pa so bili bralci za njihove namige slepi (gl. ljudske in šolske izdaje Domna, ZD VI, 284), je razumljivo, da ta in oni pisec ni vedel, kako bi

z ločilom pred *in vendar*. Prvi je zapisal vejico. Drugemu se je zdela zaradi *in* nepotrebna; a ker je čutil v vezniku še druge pomene, je vstavil predenj pomišljaj. Tretji si je pomagal s piko. Marsikdo pa je pogumno zapisal *in vendar* brez kakršnega koli ločila. Torej ni res, da moti *in vendar* »po vrsti vse«, in tudi ne bo držalo, da pred njim »dosledno nihče več ne piše vejice« in da jo »pišoči svet... zanemarja in prezira«. (J. Roš, JiS III, 23—24.) »Napake« so se začele že pri naših prvih piscih in se vlečejo prav do danes. Menda ni pisatelja, ki bi ne bil nikoli zagrešil vejice pred *in vendar*, morda tudi takega ni, ki se ne bi bil nikdar zmotil. Največ je nedoslednosti; tudi pri tistih, ki jih Roš citira. Celo v sodobnem pisanju gre za omahovanje: ni vejice n. pr. v TT (14. XI. 57), je v Naših razgledih (1956, 306). Nedoslednosti in omahovanja pa niso le stvar osebnega okusa in odnosa do veznika, marveč tudi nasledek hitrice, nepremišljenosti, površnosti ali neznanja, zakaj ista usoda kot *in vendar* je doletela pojasnjujoči *in sicer* ter vse podobne zveze.

Pa vendar je res, da so napake prepogostne. Zakaj? Ugotovitve o osebnih odločitvah in o površnosti me niso zadovoljile. Želel sem najti zanje tehtnejše razloge in sem še iskal. Krčevito sem se oprijel Cankarjevih in Stritarjevih zgledov in zgradil ob njih teorijico, ki bi rešila vsaj kos vprašanja: vejice ni, kadar veže *in vendar* dva istovrstna stavčna člena. N. pr.: *To ti je tako nekako gosposko in vendar zopet ne gosposko.* (Stritar ZD IV, 42.) *Moje slabotno in vendar tako težko truplo se je vzdignilo.* (Cankar ZS XX, 127.) Ali kljub številnim podobnim primerom iz starejše in novejše književnosti se je pravilo zrušilo pod bremenom nasprotnih zgledov. Vprašanje ostane odprto.

Samo tedaj, ko bi vezal *in* dva enaka odvisnika, od katerih bi bil drugi brez podrednega veznika, zanikanje pa nakazano s samostojnim *vendar*, bi pred *in* ne bila potrebna vejica. Postavim: 1. Rekla je, da je bogat in da ga ne mara. 2. Rekla je, da je bogat in da ga vendar (= kljub temu) ne mara. 3. Rekla je, da je bogat in ga vendar ne mara. Dobrega zgleda za to nimam; morebiti bi spadal sem malce nerodni stavek v Tominškovem Antibarbarusu, 11. Ali to je izjema, ki potrjuje pravilo.

Alfonz Kopriva

VRSTE SPISJA IN NJIH IZVEDBA V OBVEZNI ŠOLI

O spisju samem ni bilo po osvoboditvi v naših strokovnih revijah in listih mnogo napisanega. Do vključno 1949 je bilo v komaj petih razpravah o pouku slovenskega jezika omenjeno vsega skupaj za dve slabi strani pedagoške revije Popotnik. Štirje daljši in izčrpnější članki o tem so izšli do danes šele po 1950 v Sodobni pedagogiki, in sicer Andoljškov o problemih spisovnih vaj v osnovni šoli (1951, št. 2—3), Žerjavov o nekaj pogledih na naš spisovni pouk (1952, št. 1—2), dr. Trdinove o obravnavi spisja v osnovni in srednji šoli (1952, št. 5—6), Žerjavov o problemu obnov in predelav pri spisnem pouku v obvezni šoli (1957, št. 1—2); v naši